

ΒΗΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

Jane Cowan

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ

Χορός και κοινωνικότητα
στη βόρεια Ελλάδα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΛΑΛΕΞΑΝΑΡΕΙΑ

λειές των γυναικών στο Σοχό είναι μάλλον αβέβαιες και κακοπληρωμένες, σε σύγκριση με τις ανδρικές, εντούτοις υπάρχουν διακυμάνσεις. Από πρακτική άποψη, διαφέρει πολύ για μια γυναίκα το να ράβει γυναικεία μπλουζάκια για μια θεσσαλονικιώτικη βιοτεχνία στη ραπτομηχανή του σπιτιού της, από το να δουλεύει σε αγροτική δουλειά, φυτεύοντας ή ξεχορταριάζοντας καπνοχώραφα, ή να είναι λογίστρια στην εφορία ή να διευθύνει μια μικρή μπουτίκ. Πάντως το γεγονός ότι εργάζονται δεν υπονομεύει τη σύνδεση των γυναικών με την οικιακή σφαίρα. Αντίθετα, όπως έχει παρατηρηθεί και αλλού στην Ελλάδα αλλά και σε άλλα μέρη της Νότιας Ευρώπης (βλ. Bakalaki 1984· Giovannini 1985· Hirschop 1989· Lambiri 1968), η ευρεία και ποικιλόμορφη συμμετοχή που έχουν οι κοπέλες και οι γυναίκες στον δημόσιο κόσμο της εργασίας, αντί ν' αμφισβητεί, συνεχίζει να συνυπάρχει με τις ισχυρές παραδοχές που αφορούν το ποιος είναι ο τόπος που προσιδιάζει στη γυναίκα, ποια η φύση της συμβολής της και ποια η, εξαρτημένη από τους άνδρες, θέση της.

Η ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ

Επειδή ήμουν μια νέα, ξένη, μονάχη γυναίκα που ερχόταν να μείνει σε μια κωμόπολη όπου δεν είχα ούτε συγγενείς ούτε καν συμπατριώτες, θα πρέπει να φάιντο στους περισσότερους κατοίκους του Σοχού εντελώς εκτός τόπου. Εντούτοις, ευτυχώς, δεν ήμουν εντελώς ξένη. Η άφιξή μου στην κωμόπολη, στις αρχές της άνοιξης του 1983, αποτελούσε ήδη, με μια έννοια, μια επιστροφή. Παρόλο που στις δύο προηγούμενες επισκέψεις μου δεν είχα μείνει συνολικά ούτε τρεις εβδομάδες, είχα ήδη γίνει καλή φίλη με την οικογένεια που με είχε φιλοξενήσει το 1978 και είχα επίσης γνωριστεί με αρκετούς άλλους κατοίκους. Η οικογένεια που με είχε φιλοξενήσει επέμενε να μείνω μαζί τους ώσπου να μπορέσω να βρω (στην πραγματικότητα, να μπορέσουν να βρουν) ένα κατάλληλο μέρος για να νοικιάσω. Μέσα σε δεκαπέντε ημέρες οι γυναίκες του σπιτιού –η σβέλτη εβδομηντάρα Ειρήνη και η νύφη της Κατίνα– είχαν καταλήξει σε συμφωνία με μια γειτόνισσα, τη Βαγγελιώ, μια γκρινιάρη ηλικιωμένη χήρα που ζούσε μοναχή και είχε δυο άδεια δωμάτια, (μια κρεβατοκάμαρα και μια κουζίνα, αλλά χωρίς ηλεκτρικές συσκευές), στο δεύτερο πάτωμα. Ήταν ένα παλιό σπίτι με μικρή αυλή, στο κέντρο της κωμόπολης, μόλις πενήντα μέτρα από την κεντρική πλατεία, αλλά παρ' όλα αυτά πολύ ήσυχο, επειδή βρισκόταν σ' έναν εσωτερικό δρόμο.

Έζησα ευτυχισμένη επί έξι μήνες σ' αυτό το σπίτι. Όταν όμως, για διάφορους λόγους, αναγκάστηκα να το αφήσω, βρήκα ένα μικρό διαμέρισμα στον δεύτερο όροφο μιας νέας οικοδομής, που είχε κτιστεί μετά το σεισμό από έναν Σοχινό, ο οποίος είχε μετοικήσει στη Θεσσαλονίκη. Ήταν μόλις δυο τετράγωνα μακριά από το πρώτο μου σπίτι και στην καρδιά της αγοράς. Αν και, σαν πιο σύγχρονο, είχε τις ανέσεις του, ήταν υγρό και ελαφρώς κλειστοφοβικό. Τα μειονεκτήματα όμως αυτά αντισταθμιζόνταν από το ότι έβλεπε στην αγορά και μου έδινε μια θαυμάσια πανοραμική θέα της δημόσιας ζωής του Σοχού. Η Ει-

ρήνη και η Κατίνα με ζήλευαν που έμενα στο «κέντρο», αλλά κι εγώ, σύντομα κατάλαβα τα πλεονεκτήματα αυτού του γεγονότος για την επιτόπια έρευνά μου. Οι γαμήλιες πομπές, για παράδειγμα, ακολουθούσαν πάντα μια διαδρομή μέσα από την αγορά· από το μπαλκόνι μου μπορούσα ν' ακούσω τα ηχηρά νταούλια ως και σ' ενάμισι χιλιόμετρο απόσταση, οπότε είχα αρκετό χρόνο να πάρω κάμερα, μαγνητόφωνο και σημειωματάριο, ακόμα και να στήσω τον εξοπλισμό μου για μαγνητοσκόπηση, προτού η πομπή περάσει από το δρόμο.

Εκείνο το Νοέμβριο, η Άρτεμις, μια νεαρή Θεσσαλονικιά γύρω στη δική μου ηλικία, επίσης «ξένη» από την άποψη των κατοίκων της κωμόπολης, ήρθε κι έμεινε μαζί μου. Δίδασκε αγγλικά σε τάξεις παιδιών της κωμόπολης, από την Τρίτη ως την Παρασκευή, και συνήθως περνούσε τα σαββατοκύριακα με τους γονείς της στη Θεσσαλονίκη. Το ότι απέκτησα συγκάτοικο καθησύχασε τους ανθρώπους της κωμόπολης, που θεωρούσαν τη «μοναχικότητά» μου περίεργη. Για μένα πάλι, η Άρτεμις ήταν όχι μόνο μια θαυμάσια σύντροφος αλλά και μια πηγή πληροφοριών και σκέψεων για τη ζωή του Σοχού. Έζησα σ' αυτό το μικρό διαμέρισμα ώσπου να φύγω από την κωμόπολη, το Μάρτιο του 1985.

Οι σχέσεις μου με τους κατοίκους του Σοχού ήταν εξαιρετικά σύνθετες, μια ξεχωριστή ιστορία, κάτι που συμβαίνει με όλους σχεδόν όσους κάνουν επιτόπια έρευνα. Είχα διαφόρων ειδών σχέσεις –ορισμένες συναισθηματικά έντονες, άλλες εύθυμες και επιφανειακές, άλλες ευγενικές αλλά επιφυλακτικές– με διάφορα πρόσωπα. Οι σχέσεις αυτές εξελίσσονταν και άλλαζαν με τον καιρό. Παρόλο που η πραγματικότητα και η ιδιοσυγκρασία του επιτόπιου ερευνητή, καθώς και μια ολόκληρη σειρά από αστάθμητους, τυχαίους παράγοντες, μοιραία, επηρεάζουν το ρου της επιτόπιας έρευνας και τις κοινωνικές σχέσεις που αυτή συνεπάγεται (βλ. ιδίως Kapr και Kendall 1982), θα εστιάσω εδώ την περιγραφή μου στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι της κωμόπολης με κατέτασαν στο μυαλό τους ως ερευνήτρια (ως προς την επαγγελματική μου ταυτότητα) και ως άτομο θηλυκού γένους (ως προς τη γυναικεία μου ταυτότητα).

Οι περισσότεροι κάτοικοι του Σοχού με ήξεραν είτε σαν «Γιάννα» (η ελληνική εκδοχή του αγγλικού Τζέιν) είτε απλώς σαν «την Αμερικάννα». Έμαθαν –τουλάχιστον, συχνά ένιωσα πως το είχα εξηγήσει αυτό (και πολλά άλλα) στον καθέναν από τους 3.500 κατοίκους της κωμόπολης– πως ήμουν φοιτήτρια από την Αμερική, που έκανε έρευνα για τη διδακτορική διατριβή της.¹² Οι περισσότεροι υπέθεταν ότι έκανα έρευνα για το Καρναβάλι, καθώς αυτή η ασυνήθιστη τελετουργική φιγούρα της κωμόπολης, το *καρναβάλι* με την κατοικίσια προβιά και τις κρεμασμένες κουδούνες, ήταν εκείνη που είχε αναδείξει το Σοχό και του

12. Το ότι ήμουν «φοιτήτρια» δεν ήταν τόσο μια αρνητική κατηγορία –όπως ας πούμε το περιγράφει ο Herzfeld στην περίπτωση της Ρόδου (1983α:154)–, όσο μια ημιτελής κατηγορία. Το γεγονός ότι δεν είχα ολοκληρώσει τις σπουδές μου και ότι χρειαζόμουν τη βοήθειά τους για να το πετύχω έδωσε τη δυνατότητα στους ανθρώπους της κωμόπολης να με ορίσουν ως εξαρτημένη από αυτούς, παρόλο που μερικές φορές προσέφευγαν σ' εμένα ως φορέα «κύρους» (Cowan 1988b).

είχε αποφέρει φήμη και πόρους, συνήθως με τη μορφή χρηματοδοτήσεων από τα υπουργεία, για τις αποκριάτικες και παραδοσιακές εκδηλώσεις (βλ. εικόνες 13 και 14). Είχαν συνηθίσει στις επισκέψεις και στα ερωτήματα των μελετητών, Ελλήνων και ξένων, γύρω από το *καρναβάλι*. Η άφιξή μου στην κωμόπολη την εβδομάδα πριν από την Καθαρή Δευτέρα, που είναι το αποκορύφωμα της περιόδου του καρναβαλιού και η πρώτη μέρα της Σαρακοστής, δεν μπορούσε παρά να ενισχύσει την άποψή τους ότι κι εγώ θα έκανα το ίδιο. Όταν όμως τέλειωσε το Καρναβάλι κι εγώ έμεινα, οι σίγουρες υποθέσεις τους μετατράπηκαν σε απορία. «Ακόμα εδώ είσαι;», ρωτούσαν καθώς διασταυρωνόμασταν στο δρόμο.

Η συνέχιση της παραμονής μου έκανε πολλούς να συνειδητοποιήσουν ότι τα ενδιαφέροντά μου δεν περιορίζονταν στο Καρναβάλι. Έγινα γνωστή ως *λαογράφος*. Δεδομένου ότι τα ενδιαφέροντά μου –το Καρναβάλι, ο χορός, η μουσική, οι τελετές, η «παράδοση»– εύκολα εντάσσονταν μέσα στην περιοχή του ελληνικού όρου *λαογράφος*, ο τίτλος ήταν επιτυχημένος. Οπωσδήποτε ήταν το πλησιέστερο ελληνικό ισοδύναμο στο «ανθρωπολόγος» απ' όσα ήξεραν οι κάτοικοι του Σοχού, όπως ανακάλυψα όταν πειραματίστηκα με άλλους τίτλους. Το *ανθρωπολόγος* προκαλούσε ψιθύρους απορίας για κόκαλα και γιατρούς, το *κοινωνιολόγος* παρέπεμπε σε ιστορίες με ερωτηματολόγια και τηλεοπτικές συνεντεύξεις διανοουμένων για τα προβλήματα της σύγχρονης ελληνικής ζωής, ενώ στο *εθνολόγος* απλώς συνέχιζαν να με κοιτούν με απορία. Προσπάθησα βέβαια, κάπως αδέξια, να διασκευάσω αυτό τον τίτλο –«Είμαι κάτι σαν *λαογράφος-κοινωνιολόγος*», «Δεν με ενδιαφέρει μόνο το παρελθόν, θέλω να μάθω για το παρόν», εξηγούσα άτολμα–, αλλά τελικά ο τίτλος που μου αποδόθηκε ήταν *λαογράφος*.

Το ότι ήμουν γνωστή ως *λαογράφος* μου έδωσε μεγάλη ελευθερία στη δουλειά μου. Οι κάτοικοι του Σοχού απαντούσαν με μεγάλη προθυμία στις ερωτήσεις μου για την ιστορία, τα έθιμα, τις τελετές και το σύστημα συγγενειάς τους – για πολλούς δηλαδή από τους τομείς που με ενδιέφεραν. Ο τίτλος αυτός μου έδωσε τη δυνατότητα να μιλώ ελεύθερα με όλες τις κατηγορίες ανθρώπων, ακόμα και με τους άνδρες, και να θέτω τα ερωτήματά μου ειλικρινά και ανοιχτά, κάτι που, αν δε διέθετα κάποιον κατανοητό πανεπιστημιακό τίτλο, θα μπορούσε να είχε δημιουργήσει πολλά προβλήματα. Έκανε θεμιτή την παρουσία μου σε πλήθος τελετουργικά και δημόσια γεγονότα, ιδίως όταν οι άνθρωποι της κωμόπολης μπορούσαν να τα χαρακτηρίζουν ως κατά κάποιον τρόπο «παραδοσιακά», ακόμη και αν δεν γνώριζα προσωπικά αυτούς που συμμετείχαν. Ο τίτλος δε διέλυε τελείως την ανησυχία που προκαλούσε το ότι «όλο έγγραφα», σε μια κοινωνία όπου, όπως λέει η παροιμία, «Ό,τι γράφεται δεν ξεγράφεται». Εν μέρει όμως εξηγούσε το πανταχού παρόν σημειωματάριό μου και τη συχνά πυκνά εμφανιζόμενη κάμερά μου, το μαγνητόφωνο και το βίντεο, με τρόπο όχι μόνο κατανοητό αλλά και, για ορισμένους από αυτούς τους ανθρώπους, αξιόπαινο. Μου επέτρεπε να δέχομαι προσκλήσεις να παρευρεθώ σε ορισμένες αποκλειστικά ανδρικές εορτές, από τις οποίες οι γυναίκες κανονικά αποκλείονται και που περιλαμβάνουν τραγούδι και χορό, χωρίς να δημιουργούνται παρεξηγήσεις. Έδινε στους ανθρώπους της κωμόπολης ευκαιρίες να με βοηθούν στη δουλειά μου.

Ωστόσο αυτός ο τίτλος είχε και ορισμένα μειονεκτήματα. Δύσκολα μπορούσα να αποφύγω την εντύπωση ότι η δουλειά μου αφορούσε παλαιά πράγματα, παλαιά έθιμα, παλαιούς ανθρώπους, το παρελθόν, έναν καιρό όπου η ίδια η ζωή ήταν «πιο αγνή» και λαογραφικώς γνησιότερη: «Έπρεπε να 'σουνά δω πριν από σαράντα χρόνια!», έλεγαν συχνά οι κάτοικοι του Σοχού, μισοαπολογητικά. «Τώρα γίναμε "μοντέρνοι"!» Οι στάσεις αυτές σχετίζονται με ορισμένες από τις τοπικές συνέπειες της σύνθετης ιστορικής σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην ελληνική λαογραφία, ως θεσμό και ως λόγο, και το χώρο που μελετά –τον «παραδοσιακό» αγροτικό βίο–, και στην εθνική ταυτότητα (βλ. Cowan 1988β· Herzfeld 1982· Κυριακίδου-Νέστορος 1978). Η ταυτότητα του λαογράφου φέρει ένα ολόκληρο σύνολο από συνειρμούς· ένας από αυτούς είναι ο σταθερός προσανατολισμός προς ένα παρελθόν που προσδίδει γνησιότητα και νομιμότητα.¹³ Λόγω της φήμης του Καρναβαλιού τους, οι κάτοικοι του Σοχού αναμείχθηκαν με αυτά τα ζητήματα, περισσότερο ίσως από πολλούς άλλους Έλληνες της επαρχίας. Ήλθαν σε επαφή με τους λαογράφους και τη λαογραφία τόσο έμμεσα, μέσα από τα προγράμματα του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, τα σχολικά μαθήματα και τα βιβλία, όσο και άμεσα, ιδίως στην περίοδο του Καρναβαλιού (βλ. Αικατερινίδης 1979).

Οι κάτοικοι του Σοχού δεν είχαν μόνο την τάση να μου λένε ότι νόμιζαν πως ήθελα να μάθω (ή ό,τι νόμιζαν πως θα έπρεπε να θέλω να μάθω), αλλά μπορούσαν να γίνουν και φιλύποπτοι ή να εκπλαγούν όταν ήθελα να μάθω κάτι που δεν εντασσόταν στην κατηγορία των «παραδοσιακών» ή του «από λαογραφικής απόψεως ενδιαφέροντος».¹⁴ Το ενδιαφέρον μου για την πολιτική (διότι, αν μη τι άλλο, τα «παραδοσιακά» γνωρίσματα της ζωής του Σοχού ήταν διαποτισμένα από την πολιτική) προκαλούσε συχνές συζητήσεις για το ποιο ελληνικό πολιτικό κόμμα υποστήριζα – δηλαδή, στη βάση των τοπικών φατριών, αν ήμουν «δικιά μας» ή «δικιά τους» (ακριβέστερα, αν «δεν είναι δικιά μας»). Έδωσα λαβή ακόμα και για κατηγορίες υπό τύπον αστείου πως ήμουν Αμερικανίδα κατάσκοπος, παρόλο που αυτές δεν είχαν τις δραστικές συνέπειες που είχαν υποστεί ορισμένοι από τους προδρόμους μου (βλ. Campbell 1964:viii· Herzfeld 1983a). Οι αδιάκοπες προσπάθειές μου να αποσπώ εξιστορήσεις συγκεκριμένων συμβάντων (συμπεριλαμβανομένων των καταστάσεων σύγκρουσης και διάλυσης) και όχι εξιδανικευμένες περιγραφές, επίσης προκαλούσαν απορία και μερικές φορές αμηχανία στους πληροφορητές, οι οποίοι ήταν προετοιμασμένοι να μιλήσουν για τις απρόσωπες, δημόσιες πλευρές των συλλογικών τελετών. Όπως και ο Danforth (1978:2), συναντούσα κάποιες αντιστάσεις όταν έθετα ερωτήματα ψυχολογικού, κοινωνιολογικού ή ανθρωπολογικού περιεχομένου. Έμαθα βέβαια πολλά και διάφορα για τις ερωτικές σχέσεις και τις σχέσεις μετα-

13. Danforth 1984· βλ. επίσης Fabian 1983 για μια διερεύνηση ανάλογων θεμάτων στην ιστορία της ίδρυσης της ανθρωπολογίας.

14. Ο Danforth, δουλεύοντας σε μιαν άλλη «μελετημένη» κοινότητα, συνάντησε παρόμοιες αντιδράσεις (1978:2).

ξύ γειτόνων, τις πολιτικές βεντέτες και το τι συνέβη στο χθεσινοβραδινό χορό και μπόρεσα να εκμαιεύσω προσωπικές αντιδράσεις συγκεκριμένων κατοίκων του Σοχού σε διάφορα πράγματα. Ωστόσο υποψιάζομαι πως πολλές από τις πληροφορίες αυτού του είδους τις έδωσαν σε μένα όχι με την «επίσημη» ιδιότητά μου ως λαογράφου αλλά με την ταυτότητά μου ως Γιάννας, στην ξένη εκείνη που, όπως ο «ξένος» του Simmel, ήταν ταυτόχρονα κοντά στην ωμή αμεσότητα της καθημερινής τους εμπειρίας και μακριά απ' αυτήν (βλ. Katz και Kendall 1982· Simmel 1971β: 143-49).

Το πώς αντιλαμβάνονταν οι άνθρωποι της κωμόπολης την ταυτότητά μου ως γυναίκας, μου έδινε ιδέες για το πώς αντιλαμβάνονταν το κοινωνικό φύλο γενικότερα και με βοήθησε ιδίως να διαπιστώσω ότι, ακόμη και στην καθημερινή ζωή, η ταυτότητα του κοινωνικού φύλου *επιτελείται* και δε θεωρείται έτσι απλά δεδομένη. Όταν έφτασα στο Σοχό ήμουν παντρεμένη (αν και ο σύζυγός μου δε με συνόδευσε, με εξαίρεση λίγους μήνες στο πρώτο μου καλοκαίρι εκεί), αλλά, παρόλο που το έλεγα πάντα αυτό στον κόσμο –σε απάντηση στην ερώτηση για την οικογενειακή μου κατάσταση, που δεν παρέλειπαν ποτέ να την κάνουν– φαίνεται πως τους ήταν δύσκολο να συλλάβουν την απάντησή μου. Όταν ένας μεσήλικας άνδρας που γνώριζα αρκετά καλά με ρώτησε, οκτώ μήνες αφού είχα αρχίσει την επιτόπια έρευνά μου, «Λοιπόν, Γιάννα, είσαι παντρεμένη ή είσαι αρραβωνιασμένη;», μου ήλθε η ιδέα πως το πρόβλημα δεν ήταν γλωσσικό. Η απάντησή μου ήταν από την αρχή σταθερή, αλλά οι πράξεις μου προβλημάτιζαν τον κόσμο. Δεν είχα σύζυγο, που να είναι παρών σε καθημερινή βάση, ούτε παιδιά· ήμουν ακόμα φοιτήτρια και ζούσα σ' ένα νοικιασμένο διαμέρισμα όχι μόνο στη δική τους κωμόπολη, (όπου τα έπιπλά μου ήταν «πρόχειρα», όπως γίνεται με όλα τα φοιτητικά δωμάτια), αλλά και στην Αμερική.¹⁵ Επιπλέον, έδειχνα πολύ νεότερη απ' όσο οι εικοσιεννιάχρονες γυναίκες τους Σοχού και δεν ντυνόμουν ούτε φερόμουν σαν παντρεμένη γυναίκα, πολύ δε λιγότερο σαν «επαγγελματίας» λαογράφος. Πράγματι, λίγες εβδομάδες αφότου έφτασα, στο πρώτο ξενύχτι που παρευρέθηκα, μια γυναίκα από την άλλη άκρη της αίθουσας (όχι όμως τόσο μακριά που να μην την ακούω) έσκυψε στο διπλάνό της και σχολίασε: «Να! Είναι μαθήτρια. Δεν είδες τα παπούτσια;»¹⁶

Βρισκόμουν επομένως κάπου ανάμεσα στις κατηγορίες του κοριτσιού και της γυναίκας, ανάλογα με την περίσταση, και η αμφισημία αυτή υπήρξε τελικά ιδιαίτερα ωφέλιμη για την εργασία μου (βλ. Clark 1983· Dubisch 1986· Golde 1986). Γνωρίζω αρκετά καλά με μερικές παντρεμένες γυναίκες, αν και διαπίστωσα ότι τον μεγαλύτερο (καλυμμένο συνήθως) ανταγωνισμό τον εισέπρατ-

15. Από τη σκοπιά των κατοίκων, παρόλο που ο σύζυγός μου έκανε επισκέψεις, θα μπορούσε κάλλιστα να είναι αρραβωνιαστικός μου, επειδή στην κωμόπολη αυτή και σε μεγάλο μέρος της Βόρειας Ελλάδας είναι πολύ συχνό τα αρραβωνιασμένα ζευγάρια να συγκατοικούν πριν από το γάμο.

16. Ήταν παπούτσια χειροποίητα, ίσια και με χοντρό τακούνι, κι όχι γόβες σαν αυτές που φορούν σε όλες τις δημόσιες περιστάσεις οι παντρεμένες γυναίκες (βλ. επίσης Friedl 1962:5).

τα από ορισμένα άτομα αυτής της ομάδας. Με κριτήριο τη δεδομένη κοινωνική θέση μιας παντρεμένης γυναίκας, ίσως το ότι εγώ έδειχνα να αποφεύγω τα καθήκοντα της συζύγου να υπήρξε ιδιαίτερα ενοχλητικό γι' αυτές. Διαπίστωση επίσης ότι, αν και παντρεμένη, δεν είχα πολλές κοινές καθημερινές έγνοιες με τις παντρεμένες γυναίκες: σύζυγο, παιδιά και δουλειές του σπιτιού. Έτσι, πέρασα πολύν καιρό κάνοντας παρέα με κορίτσια, μια κατηγορία προσώπων μέσα στην κοινότητα που τη βρήκα πραγματικά συναρπαστική. Για μερικές έγινε σύμβολο της απελευθερωμένης γυναίκας, μια διαφορετική εικόνα που τους επέτρεπε να σκεφθούν τη δική τους ζωή «εδώ» – «μια καλή ευκαιρία για να σκεφθούν». Κι αυτές ήταν, για μένα, μια καλή ευκαιρία να σκεφθώ, διότι εκείνο που με έπεισε ότι έπρεπε να αμφισβητήσω τις ανθρωπολογικές παραδοχές για τη συναίνεση γύρω από τις αντιλήψεις περί φύλων και τις σχέσεις των φύλων, ήταν σίγουρα οι εμπειρίες μου με τα κορίτσια και τις νέες γυναίκες.

Παρόλο που γνώριζα, όπως λένε οι Σοχινοί, «πολλά σπίτια» και πολλά πρόσωπα, υπήρχε μια ιδιαίτερη ομάδα που άρχισα να σκέφτομαι σαν τη δική μου παρέα. Ήταν μια ομάδα από κοπέλες που, αν και ανύπανδρες, δεν ήταν ιδιαίτερα νέες· οι ηλικίες τους κυμαίνονταν από είκοσι έως τριάντα δύο ετών. Την πρώτη φορά που με συνέστησαν στην τριανταδυάχρονη Δήμητρα, τη δραστήρια και δυναμική πρόεδρο του Συλλόγου Νέων Σοχού (ενός λαογραφικού συλλόγου) και κεντρικό πρόσωπο αυτής της παρέας, με συνέστησαν ως λαογράφο. Η παρέα μου με τη Δήμητρα και τις ανύπανδρες κατά το πλείστον κοπέλες που κινούνταν στο σύλλογο δεν ήταν μόνο προσωπικά ευχάριστη αλλά και θεωρητικά συναρπαστική. Σε αυτό το περιβάλλον τα ενδιαφέροντά μου για το κοινωνικό φύλο και για τα ζητήματα της παράδοσης ταυτίστηκαν. Είδα από κοντά τις εσωτερικές διεργασίες ενός λαογραφικού συλλόγου, του οποίου η ηγεσία ήταν γυναικεία (κάτι πολύ ασυνήθιστο). Συνδέθηκα επίσης πολύ στενά με ορισμένες από αυτές τις κοπέλες, καθώς είπαμε η μια στην άλλη και διερευνήσαμε λεπτομέρειες της ζωής μας και των σχέσεών μας μέσα στο χρόνο, μια διαδικασία που με δίδαξε πολλά γι' αυτό το είδος γυναικείας εμπειρίας.

Οι ταυτότητές μου, επομένως, της λαογράφου και του κοριτσιού/γυναίκας είχαν για μένα συνέπειες τόσο παραγωγικές όσο και προβληματικές. Μολονότι μερικές φορές κατάφερα να αναδιαπραγματεύομαι κάπως τις σημασίες τους, δεν μπόρεσα ποτέ να τις ελέγξω απόλυτα. Μέσα απ' αυτές τις ταυτότητες, συνάντησα τους ανθρώπους του Σοχού κι εκείνοι εμένα και τα εθνογραφικά «στοιχεία» που γεννήθηκαν μέσα σε αυτή τη διαδικασία φέρουν βαθιά τα σημάδια τους.

ΟΙ ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ

Ο Σοχός, με το να είναι και χωριό και κωμόπολη, αγροτική κοινότητα και εμπορικό κέντρο, αντιστέκεται στην εύκολη κατάταξη με βάση τους όρους της κοινωνικής επιστήμης. Η αμφισημία αυτή είναι κάτι που αναγνωρίζουν και οι